

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
NARVA KOLLEDŽ
ÕPPEKAVA “NOORSOOTÖÖ”

Ruslan Bobkov

NOORTE NÕUSTAMISE ALUSED JA RAKENDAMINE
SILLAMÄE EESTI PÕHIKOOLIS

Bakalaureusetöö

Juhendaja Kaur Kötsi, MA

NARVA 2023

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Ruslan Bobkov

14.05.2023

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ruslan Bobkov,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
„Noorte nõustamise alused ja rakendamine Sillamäe Eesti Põhikoolis“,

mille juhendaja on Kaur Kõtsi,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ruslan Bobkov

14.05.2023

RESÜMEE

The author chose the topic of his bachelor's thesis as "The foundations and Application of Youth Counseling in the Sillamäe Estonian Basic School environment, as the topic is relevant but little researched. In addition, the author himself works as an extracurricular activities coordinator and social pedagogue at Sillamäe Estonian Basic School.

The aim of the bachelor's thesis was to establish the foundations of youth counseling and the specifics of its implementation in the school environment. In addition, the author prepared recommendations for organizing the initial counseling for young people in the school environment.

The bachelor's thesis consisted of two parts. The first part is theoretical and provides an overview of the theoretical foundations of counseling, counseling services developed in Estonia, and counseling in schools. The review revealed that schools usually focus on study, career and psychological counseling, and there is little professional literature on the primary counseling of youth and there are no instructions on how to organize it more precisely in the environment.

The second part of the work is empirical, where the research methodology is presented, the analysis of the research results is carried out, and conclusions are drawn. Research strategy a qualitative case study was chosen and thematic analysis was used to analyze the data. The empirical part of the work revealed how it is possible to apply youth counseling in the school environment and what are its special features. In addition, during the writing of the bachelor's thesis, recommendations were made for conducting primary counseling of young people.

The aim of the bachelor's thesis was achieved and the research questions of the thesis were answered.

SISUKORD

RESÜMEE	3
SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
1. NOORTE NÕUSTAMISE TEOREETILISED ALUSED	7
1.1. Nõustamise alused	7
1.2. Noorte nõustamisteenuste kujunemine Eestis.....	12
1.3. Noorte nõustamine koolis	15
2. EMPIIRILINE OSA	17
2.1. Uuringu meetodika	17
2.2. Uuringutulemuste analüüs	20
2.3. Uuringu tulemused ja järeldused	28
KOKKUVÕTE	31
Kasutatud kirjandus	32

SISSEJUHATUS

Autor valis oma bakalaureusetöö teemaks „Noorte nõustamise alused ja rakendamine Sillamäe Eesti Põhikoolis“ kuna töötab Sillamäe Eesti Põhikoolis huvijuhina ja sotsiaalpedagoogina. Sillamäe Eesti Põhikoolis õpivad 1-9 klassi õpilased, ning neid on 2023 aasta seisuga 200 noort. Autori tööülesanneteks on kooli noorsootöö korraldamine ning noorte nõustamine on üks tema tööülesandeid. Sillamäe Eesti Põhikoolis õpib ka noori, kellele on Rajaleidja poolt määratud sotsiaalpedagoogiline nõustamine. Kokku on selliseid noori 2023 aasta seisuga 6, kuid autori poole võivad info ja nõu saamiseks pöörduda kõik noored. Oma küsimuste ja muredega pöörduvad noored huvijuhi poole igapäevaselt, mis näitab suurt vajadust nõustamise järgi koolis. Lisaks tõusid koroonakriisi ajal ühiskonnas väga teravalt esile noorte vaimse tervise seotud teemad ja vajadus noorte nõustamise järgi suurenes veelgi, mis kinnitab veelgi teema aktuaalsust. Samuti on noorte nõustamist kooli keskkonnas seni vähe uuritud.

Uurimisprobleemiks on see, et koolis keskendutakse rohkem õppe-, karjääri- ja psühholoogilisele nõustamisele, kuid noorte esmaseks nõustamiseks puuduvad täpsemad juhised, sh nende nõustamise eripärade kohta, mis tulenevad kooli keskkonnast. Koolis avalduvad väga paljud noorte probleemid, nad veedavad seal väga suure osa oma ajast. Samuti on koolis võrreldes teiste keskkondadega koos väga suur hulk noori. Lisaks klassivälisele tööga seotud küsimustele, pöörduvad noored huvijuhi poole abi saamiseks teemadel, nagu näiteks suhted kaaslastega, kiusamine, tõrjutus, õppeedukus, tervis, edasiõppimine, karjäärivalikud jt. Tavaliselt saavad noored koolis kasutada ka tugipersonali (sh koolipsühholoog, eripedagoog, logopeed jt) abi, kuid need võimalused on piiratud ja kõik noorte probleemid ei saa piisavalt spetsialistide tähelepanu, või ei jõua nendeni. Just seetõttu on ka noorte esmasel nõustamisel väga oluline roll noorsootöös.

Tulenevalt uurimistöö probleemist püstitas autor töö eesmärgi, milleks on uurida noorte nõustamise aluseid ja selle rakendamise eripärasid Sillamäe Eesti Põhikoolis. Lisaks soovis autor koostada soovitusel noorte esmaseks nõustamiseks kooli keskkonnas. Eesmärgi täitmiseks sõnastati järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas noorte nõustamist kooli keskkonnas rakendada?
2. Millised on noorte nõustamise eripärad kooli keskkonnas?

Lõputöö koosneb kahest osast: teoreetilisest ja empiirilisest. Töö teoreetiline osa põhineb kirjanduslikel allikatel ja annab ülevaate nõustamise alustest, noorte nõustamisteenuste kujunemisest Eestis ja noorte nõustamisest koolis.

Empiirilises osas analüüsib autor enda töökogemuste ja töös ette tulnud juhtumite põhjal läbiviidud uuringus noorte nõustamise rakendamist ja selle eripärasid kooli keskkonnas. Analüüsi tulemusena koostas autor kokkuvõtte ning vastavad soovitused noorte esmase nõustamise läbiviimiseks kooli keskkonnas.

1. NOORTE NÕUSTAMISE TEOREETILISED ALUSED

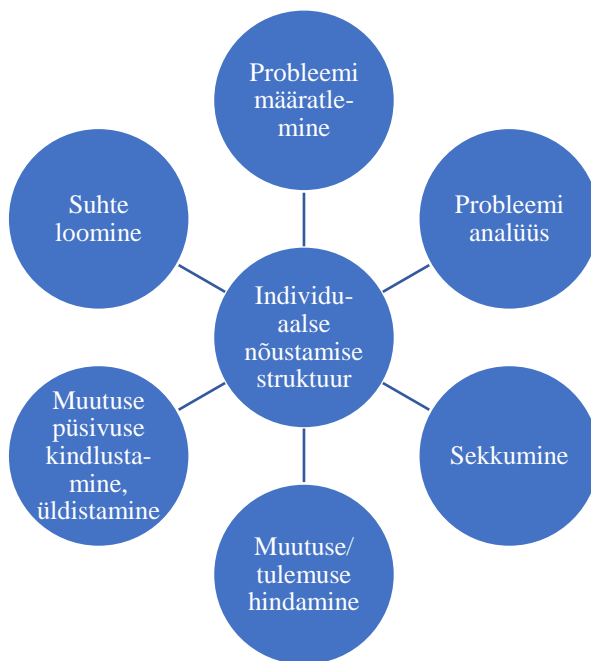
1.1. Nõustamise alused

Noorte esmase nõustamise oskus on noorsootöötajale väga oluline. Noorte nõustamine põhineb noortega vestlemisel ja noorte nõustamise eesmärgiks on noore probleemi määramine ja lahendusele suunamine. Üks kooli noorsootöö ülesannetest on noorte nõustamine koolis. Noorte esmane nõustaja noorsootöö tähenduses ei ole psühholoog. Esmane nõustamine on vajalik, et noori julgustada oma väljakutsetest ja vajadustest rääkima ning aidata teadvustada, et nad pole oma probleemiga üksi (Dibou jt. 2020). Nõustamist on soovitatav defineerida antud inimese seisukohast, kes sellest kasu saab, või kellele nõustamine on suunatud (McLeod 2007). Nõustamine on aktiivne protsess, kus nõustaja aitab tuvastada probleemi, vaadelda seda erinevatest tahkudest ja leida sellele lahendus (Koort, Pranno 2021). Nõustamine on kahe inimese vaheline koostöö (McLeod 2007). Noorte nõustamise eesmärgiks on vaatenurga muutus, mis võimaldab nõustamise protsessi kaudu probleemi lahenduseni jõuda. Noorte nõustamise põhimõtteks on aidata noorel oma probleem tuvastada, ning sellega toime tulla ja nõustamise protsessi abiga leida probleemile (või probleemidele) lahendus (Žuravljova 2009). Noorte nõustamine keskendub noore probleemi analüüsimisele, mis tähendab, et noor ise saab enda probleemi analüüsida. Nõustamine aitab noorel pühenduda tegevusplaani elluviimisele ning ise teha otsus, mis talle rohkem sobib. On tõestatud, et ka lühikesed nõustavad vestlused ning ühekordsed kohtumised võivad nõustatavale oluliseks toeks olla (McLeod 2007). Nõustaja toetab noore otsuse elluviimisel, kuid jätab vastutuse noorele. (Jala, Kõiv 2009)

Nõustamiseliigid ja printsiibid

Nõustamisel on erinevaid liike. Žuravljova (2009) järgi on peamisteks nõustamisliikideks sotsiaalnõustamine, juriidiline nõustamine, võlanõustamine, psühholoogiline nõustamine, meditsiiniline nõustamine, sotsiaalpedagoogiline nõustamine, karjääriplaneerimine ja – nõustamine ning noorte nõustamine. Lisaks kasutatakse ka episoodilist nõustamist, mis tähendab, et nõustamistegevus on lisandunud erinvatele ülesannetele ning teistele rollidele (McLeod 2007). Kuid nõustamist jagatakse sageli ka individuaalseks- ja grupinõustamiseks. Individuaalse nõustamise käigus keskendutakse korraga vaid ühe kliendi probleemile. Antud protsessil on kindel struktuur (vt joonis 1). Grupinõustamisel

rakendatakse põhimõtteliselt samu nõustamisoskusi nagu individuaalsel nõustamiselgi, kuid tuleb arvestada, et kliente on mitu ja nõustamine toimub grupiprotsessina. Nõustamise olulisemateks printsiipideks on näiteks see, et iga klient on väärtus, aga tuleb arvestada ka kliendi enda väärtuste ja sotsiaalsete normide, nõu andmise keelu, konfidentsiaalsuse, distantssi ja koostööga. (Haamer jt 2010)

Joonis 1. Individuaalse nõustamise struktuur. Allikas: Haamer jt, 2010, lk 11

Nõustaja roll nõustamisprotsessis ja nõustaja ajakasutus

Nõustaja rolliks on rääkimine, kuulamine, abi osutamine, ehk aidata näha probleemi teise nurga alt, suhte muutmine, otsuse või lahenduse vastuvõtmine, konfidentsiaalsus. Noorte nõustamisel kaustatakse samu põhimõtteid. Kui nõustamise mõistes on „klient“ see, kellega nõustamisprotsess toimub, siis noorte nõustamise protsessis on nii öelda „kliendiks“ noor. Selleks, et nõustamine oleks mugav ja mitte liiga väsitav, on antud järgmised soovitused, kuidas aega kasutada, et saavutada püstitatud eesmärgid: tutvumine ja vestluse algus 5-10 min; küsitlus - 25-35 min; korrigeerimine - 10-15 min; vestluse lõpp - 5-10 min. (Žuravljova, 2009)

Nõustamise reeglid ja meetodid

Nõustaja peab nõustamisprotsessi ajal oskama kasutada reegleid, mille järgimine aitab luua turvalist keskkonda ning usalduslikku kontakti kliendiga. Selgetel eesmärkidel, meetoditel

ning reeglitel on nõustamisprotsessi puhul eriline tähtsus (McLeod 2007). Näiteks on oluline silmside, kuna see loob usalduse ja näitab huvi kliendi vastu. Samuti on väga oluline kuulamisoskus. Kuulamine on aktiivne protsess ja sellel on väga oluline osa nõustamises, et märgata olulist informatsiooni. Küsimuste esitamise oskus on vajalik, et välja selgitada kliendi mõtted. Enesekindlus on tähtis nõustamise protsessi ajal kuna on oluline suunata klienti, jagada enda energiat selleks, et tekiks usaldus kliendi ja nõustaja vahel. Huumorimeelt on soovituslik kasutada selleks, et nõustamise protsess ei tunduks kliendile liiga tõsine, vaid annaks võimaluse lõdvestuda ja lihtsamini leida ühist keelt ja kontakti. Ausus on tähtis sest klient väärleb, et nõustaja oleks tema suhtes aus. Heatahtlikkus näitab kliendile, et nõustaja tõesti soovib talle head ja püüab teda aidata. Meeldivus näitab kliendile, et temaga on meeldiv koostööd teha. Neid reegleid järgides on suurem tõenäosus, et nõustamisprotsessi tulemus on positiivne ja kliendi jaoks meeldiv. Seega on reeglitel nõustamisprotsessis oluline tähtsus (Žuravljova 2009). Iga nõustamisprotsessi saab korraldada erinevate meetodite kaudu. McLeod (2007) järgi kasutatakse nõustamisel peamiselt järgmist viite meetodit: vestlus, struktureeritud probleemikesksed tegevused, kunstilised ja loomingulised tegevused, kultuuriressursid ja nõustaja isiklikud ressursid. Vestluse käigus nõustaja koos kliendiga arutavad probleemi või ülesandeid, mille eesmärgiks on dialoogi käigus uute arusaamade tekkimine ja lahenduste leidmine. Struktureeritud probleemikesksete tegevuste puhul nõustaja võib soovitada võimalusi ning kavandada võimalusi, kuidas klient saab konkreetseid tegevusi või programmi kasutada probleemi lahendamiseks. Kunstilistel ja loomingulistel tegevustel kasutatakse joonistamise, maalimise või kujundamise meetodid, mis aitab probleemi kaardistada ja sellele lahenduse leida. Kultuuriressursse kasutatakse selleks, et klient saaks leida tegevuse, mis teda huvitab, näiteks jalutamine, vabatahtlik töö, sport või jooksmine. Nõustaja ülesandeks on aidata kliendile avastada tema jaoks kõige tähenduslikumad ressursid ning toetada ja juhendada teda kultuuriressurssidega lõimumise staadiumis. Nõustaja isiklike rusirsside puhul oluline on oluline toetuda iseenda elu varastemale kogemustele ja isiklule saavutusele ning sellel tasemel pakkuda kliendile abi. (McLeod 2007)

Nõustamisprotsessi etapid

Nõustamisprotsessil on ka teatud etapid, mida on soovitatav järgida. Antud etapid aitavad nõustamisprotsessi ülesehitada, ning on toeks kliendi probleemidele ja uute võimaluste

ning lahenduste leidmisele. Peamiseks eesmärgiks on kliendi jõustamine. Nõustamine algab kontakti loomisest, jätkub küsitluse läbiviimisega ning korrigeerimisega ning viimaseks sammuks on vestluse lõpp. Nõustamisprotsess jaguneb kolmeks etapiks (Tall 2015):

1. etapis uuritakse probleemset olukorda ning analüüsitakse selle tahke. Antud etapis uuritakse ja selgitatakse esmast probleemi. Nõustaja toetusel suunatakse fookus ühele konkreetsemale probleemi osale. Esimeses etapis võib kuluda aega alates 5 minutist kuni mitme kohtumiseni.
2. etapis on oluline eesmärkide seadmine. Antud etapp põhineb dünaamilisel mõistmisel. Kliendil aidatakse kujundada arusaam eelnevast etapist tuleneva informatsiooni põhjal. Kliendil aidatakse näha nii olukorda kui ka ennast teise vaatenurka all. Nõustaja aitab kliendil määratleda eesmärgid toimetulekuks probleemses olukorras.
3. etapis kujuneb kliendil arusaam, kuidas eesmärgid saavutada ning klient tegutseb sellele vastavalt, lisaks klient alustab ka isetegutsemist vastavalt planeeritule.

Olulised nõustamisoskused ja omadused

Tulenevalt nõustamise kolmest etapist peavad nõustajal nõustamisprotsessi läbiviimiseks olema vajalikud oskused. Nõustaja saab kasutada erinevaid oskusi nõustamise 1-3 etappides. Esimese etapi juures on olulised oskused tähelepanelik suhtumine, aktiivne kuulamine, selgitamine ning nõustamise põhioskused. Teises nõustamisetapis vajab nõustaja info integreerimise oskusi, vaidlustamise oskusi ja eesmärgi seadmisega seotud oskusi. Kolmandas etapis on oluline tegevusplaan arendamine, elluviimine ja tegutsemine, ning hindamisoskus. (Tall 2015) Olulisteks oskusteks peetakse ka nõustamissuhete loomist ja nende mõistmist, väärtuste selgitamist ja reflekteerimist kontseptualiseerimist ja lootuse andmist (McLeod 2007).

Nõustamisprotsessi korraldamise soovitused

Nõustamisprotsessi eesmärgiks on suunata klienti ise lahendust leidma või aidata tal see välja selgitada. See on vajalik, kuna nõustajal on alati risk teha vigu. Vigade vältimiseks on nõustajal vajalik jälgida kindlaid soovitusi ja reegleid eduka nõustamisprotsessi korraldamiseks. Nõustajal tuleb koguaeg meeles pidada, et ta ei saa kliendi eest valikuid teha või otsustada, mis on tema jaoks õige, vaid nõustamise käigus püüab nõustaja suunata klienti lahenduse leidmisel ja klient ise otsustab, milline lahendus talle kõige rohkem sobib. (Žuravljova 2009) Soovitatav on panna klient võimalikult realselt enda olukorda hindama, olla empaatiline, koostööaldis ja eesmärgile suunatud. Nõustaja peab alati meeles pidama püstitatud eesmärke, olema avatud, aus ja mitte andma lubadusi, mida ta ei saa täita (McLeod 2007). Nõustamisel ei ole soovituslik kasutada kriitikat, et klient saaks ennast vabalt ja avatult tunda. Nõustaja ei peaks süüdlast otsima. Kliendile ei tohi peale suruda enda soove või nõuda nende täitmist (Žuravljova 2009).

1.2. Noorte nõustamisteenuste kujunemine Eestis

Noorte nõustamist käsitleti esmalt noorsootöö arengukavas 2001-2004. Arengukava üheks prioriteetseks eesmärgiks oli arendada üleriigilist teavitamis- ja nõustamissüsteemi. Taheti luua teavitamis- ja nõustamiskeskuste vaheline ühtne võrgustik nii riiklikul kui ka kohaliku omavalitsuse tasemel ja arendada sellealaseid välissuhteid. Üks eesmärke oli ka suurendada noorte tööõiguslast kompetentsust nõustamise ja informeerimise kaudu (Haridusministeerium 2001). Noorsootöö strateegias 2006-2013 võeti eesmärgiks koondada erinevad nõustamisteenused ühtseks võrgustikuks koostöös riiklike suunajatega ja nõustamise korraldajatega. Nõustamisteenuste kättesaadavuse suurendamiseks sooviti rakendada integreeritud nõustamismudelit (Haridus- ja Teadusministeerium 2005). Üheks eesmärgiks 2006. aastal oli nõustamissüsteemi korrastamine. Noortele pakuti koordineeritult karjääriteenuseid ja muu nõustamise kohta informatsiooni maakondlike teavitamis- ja nõustamiskeskuste kaudu. Lisaks loodi lõimitud lähenemise põhjal ja EL tõukefondidest rahastatav nõustamise programmi eelnõu, mis andis võimaluse nõustamismudeli põhimõtete rakendamiseks (Haridus- ja teadusministeerium 2007). 2007. aastal sõlmis Eesti Noorsootöö Keskus lepingud 15. maavalitsustega nõustamisteenuse osutamiseks maakondades. Sõlmiti ka koostöölepe Sotsiaalministeeriumi ja Haridus- ja Teadusministeeriumi vahel karjääriteenuste arendamise osas, mille eesmärgiks oli määrata kindlaks Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Sotsiaalministeeriumi ülesanded karjääriteenuste arendamise ja pakkumise osas ning tuua välja peamised tegevussuunad. Lisaks viidi läbi pilootprojekt Tallinna ja Harjumaa nõustamisteenuseid pakkuvate institutsioonide toetamiseks. Projekti raames viidi OÜ Saar Poll poolt läbi uuring, mille tulemusena valmis „Nõustamise ABC“, mis käsitles nõustamisega seotud praktilisi juhiseid. Tegevuste tulemuseks oli noortele mõistetav ja kergesti ligipääsetav nõustamisteenuste korraldus. Lisaks pakuti noortele koordineeritult karjääriteenuseid ja muud nõustamise alast vajalikku informatsiooni maakondlike teavitamis- ja nõustamiskeskuste kaudu (Haridus- ja Teadusministeerium 2008). 2008. aastal sõlmiti Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Sotsiaalministeeriumi vahel koostöölepe karjääriteenuste arendamiseks, mille alusel sai keskseks karjääriteenuste arendajaks SA Innove Karjääriteenuste Arenduskeskus (Haridus- ja Teadusministeerium 2009). Programmi „Karjääriteenuste süsteemi arendamine“ eesmärgiks oli muuta teenused lihtsasti kättesaadavaks ning tõsta karjääriteenuste kvaliteeti. Lisaks loodi karjääriteenuste koostöökogud, mille eesmärgiks oli parandada võrgustikutöö erinevate karjääriteenuste partnerite vahel partnerite ning pakkujate vahel (Haridus- ja Teadusministeerium 2011).

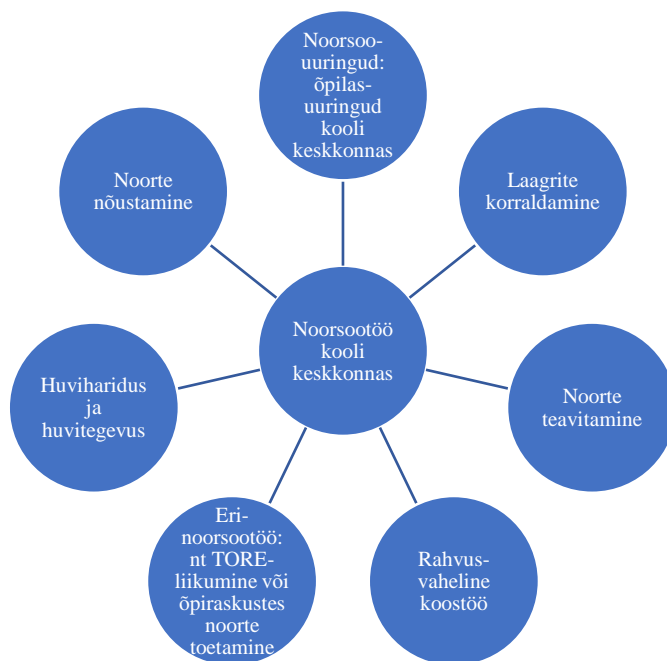
Maakondades, kes toetasid karjäärinõustamise ja karjääriinfo vahendamise teenuste osutamist, tegutses 2011. aastal kokku 17 karjääriinfot ja nõustamist pakkuvat teavitamis- ja nõustamiskeskust. Keskustes pakuti programmi „Karjääriteenuste süsteemi arendamine” alusel 67 940 inimesele, ehk umbes 21% noortele vanuses 7-26 eluaastat. 2011. aastal hakati välja töötama „Karjääriteenuste kontseptsiooni 2020” (Haridus- ja Teadusministeerium 2012). 2012. aastal viidi läbi 8696 individuaalset nõustamist ja grupinõustamises osales kokku 28 195 (sh korduvad isikut). Vahetu infoteeninduse kaudu ja loengutel osales 8936 isikut 2012 aastal. Samal aastal osales karjäärpäevadel ja messidel 37 570 (sh korduvad isikud). Määratleti karjääriteenuste valdkonna arengusuundi ning koostöökogu liikmete poolt kinnitati Karjääriteenuste rakendusplaan 2014-2016 ja kontseptsioon 2013-2020 (Haridus- ja Teadusministeerium 2013).

Teenuste kättesaadavuse ja lõimituse suurendamiseks toetati noorte nõustamisteenuseid ja arendati neid pakkuvate spetsialistide ja keskuste koostööd. Õpinõustamist ja õppimisvalikuid toetavat karjäärinõustamist, mida korraldati erinevate spetsialistide poolt, kuid ühistes ruumides pakuti rohkem kui pooltes maakondades. Antud teenuste pakkumine ühises keskses lihtsustas oluliselt noorte jõudmist just talle vajalike nõustamisteenuste pakkujateni ja paranes spetsialistide omavaheline koostöö ning infovahetus noorte nõustamisel. Väga suure panuse tõi ka Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Sotsiaalministeeriumi koostöös 2008. aastal ESF vahendite toel käivitatud riiklik programm „Karjääriteenuste süsteemi arendamine“, mille eesmärgiks oli muuta teenused kättesaadavaks ja tõsta karjääriteenuste kvaliteeti. Programmi partneriteks oli 17 piirkondliku karjääriteenuseid, sh karjääriinfot ja -nõustamist, pakkuvat keskust ja rakendajaks SA Innove karjääri- ja nõustamisteenuste arenduskeskus. 2013. aastal toetati karjääriinfo ja -nõustamise teenuse osutamist kõigis maakondades. Teenuseid pakuti 17. teavitamis- ja nõustamiskeskuses ning jätkus õppe- ja karjäärinõustamist pakkuvate keskuste ja spetsialistide vaheline koostöö (Haridus- ja Teadusministeerium 2014). Noorte nõustamiseks kutsutakse nõustamisteenuste tagamist noortele, et anda neile võimalus langetada oma elu puudutavaid otsuseid. Noortevaldkonna arengukava 2021-2035 seab eesmärgiks kaasata noorsootöö teenusepakkujad ja noorsootöötajad, et tagada õpingutes, tööturul ja täienduskoolitustes mitteosalevatele noortele tugivõrgustik ja teadlike (karjääri)valikute langetamiseks vajalik nõustamine. Tõrjutusriski vähendamiseks pakutakse noortele läbi noorsootöö mitmekülgset lisatuge, sh, tõrjutusriskis noortega kontakti loomine ja nende kaasamine noorsootöö tegevustesse, nõustamine, individuaalsete

lahenduste väljatöötamine (näiteks tööturult eemale jäänud mitteõppivatele ja mittetöötavatele noortele tugimeetmed haridusest). Omavalitsused tegelevad ennetustööga sotsiaal-, korrakaitse- lastekaitse- ja kultuuri-, hoolekande-, spordi-, haridus- jt komisjonide kaudu. Ekspertide hinnangul on oluline lõimida noorsootöö ja valdkonna väliseid noortele suunatud teenuseid (nõustamisteenused, tööhõiveteenused, sotsiaalhoolekanne) (Haridus- ja Teadusministeerium 2021).

1.3. Noorte nõustamine koolis

Reitav (2013) järgi toimub noorsootöö tänapäeval paljudes erinevates keskkondades, nagu näiteks internetis, koolides, raamatukogudes, noortekeskustes, laagrites jms. Kõigil nendel keskkondadel on sarnased tunnusjooned, iseärasused ning eripärad. Sarnasteks tunnusjoonteks võib nimetada noorsootöö professionaliseerumise, arengu ning toimimise antud keskkondades (Reitav 2013). Seega on koolid üheks noorsootöö arendamise keskkonnaks. Koolis viibib väga palju noori. Seetõttu töötavad koolides ka noorsootöötajad. Noorsootöötajaks koolis on tavaliselt huvijuht või kooli noorsootöötaja, kuid talle võib abiks olla veel ka õpilasesindus ja ringijuhid (ENTK 2019). Kindlasti on ka õpetajaid ja teisi spetsialiste, keda paljud peavad samuti noorsootöötajateks, kuid tegelikult on nad pedagoogid ja tugispetsialistid, kelle töö ei ole nii otseselt noorsootööga seotud kui huvijuhtide. Tavaliselt on kooli noorsootöötaja ülesanne luua muuta keskkonda rohkem sõbralikumaks ja turvalisemaks, et lastel oleksid head tingimused õppimiseks. Koolis toimuvaid noorsootööga seotud tegevusi nimetatakse tavaliselt õppekva toetavateks tegevuseks, klassi- või kooliväliseks tegevuseks või huvitegevuseks (Reitav 2013). Üks noorsootöö tegevusväljadest koolis on ka noorte nõustamine (vt joonis 2).

Joonis 2. Noorsootöö koolis. Allikas: Eesti Noorsootöö Keskus, 2019, lk 16

Noorsootöötaja kutsestandardi järgi peab noorsootöötaja olema võimeline läbi viima esmast nõustamist. Esmane nõustamine tähendab noorsootöötaja ja noore vahelist vestlust, mille eesmärgiks on kaardistada noore probleeme, vajadusi ning küsimusi. Oluline on anda noorele tagasiside ning vajadusel kaasata teisi erispetsialiste, või noort edasi suunata (Valge 2013). Esmase nõustamise ajal järgib noorsootöötaja konfidentsiaalsuse nõudeid ning vajaduse korral suunab noore vastava eriala spetsialisti juurde. Lisaks peab noorsootöötaja tegema vajadusel juhtumite osas koostööd erinevate osapooltega. Esmane nõustamine on noore jaoks esmane tugi, erinevate individuaalsete probleemide ja küsimuste kaardistamine ning väljaselgitamine. Noortefotöö kontekstis on esmane nõustamine vajalik noorte vajadustest arusaamiseks ja infovajaduse kaardistamiseks ning keskendub sageli noorte vajadustele või noore küsimuste selgitamisele. Esmase nõustamise käigus on oluline luua noorega usalduslik suhe. On väga oluline, et noorsootöötaja teaks enda kompetentsi piire. Kui esmase nõustamise käigus selgub tulenevalt noore küsimuse või probleemi spetsiifikast, et noorsootöötaja teadmistest ja oskustest ei piisa noore, siis tuleb kaasata teisi spetsialiste noore toetamiseks. (Dibou jt. 2020)

Noorte nõustamise osas teevad koolid koostööd Rajaleidja keskustega. Haridus- ja Noorteameti (Rajaleidja veebileheküljel) järgi on Rajaleidja üle-eestiline võrgustik, mille eesmärk on pakkuda tasuta õppenõustamisteenust, noortele, lastele ning täiskasvanutele nende haridusteel toeks. Õppenõustamise käigus selgitatakse välja noore käitumise või õppimisega seotud probleemid, mis on talle takistuseks hariduse omandamisel. Juhul, kui õppenõustamise käigus selgub, et lapsele sobiva haridustee korraldamiseks oleks vaja ametlikku otsust, siis teeb kolmest tugispetsialistist koosnev rajaleidja kooliväline nõustamisemeeskond lapsevanema taotluse alusel vastava otsuse. Rajaleidjas töötavad psühholoog, eripedagoog, sotsiaalpedagoog ja logopeed. Rajaleidja poole tuleks pöörduda siis, kui lasteaias või koolis on juba lapse või noore probleemiga tegeletud, aga on vaja täiendavat nõu, hariduskorralduslikeks muudatusteks haldusotsust või erapooletut hinnangut.

Erialasest kirjandusest saime ülevaate, mis on nõustamise alused, kuidas nõustamisteenused on Eestis kujunenud ja kuidas toimub nõustamine koolis. Siiski keskendutakse koolis tavaliselt õpi-, karjääri- ja psühholoogilisele nõustamisele ning noorte esmase nõustamise kohta leidub väga vähe erialast kirjandust. Samuti puuduvad juhised, kuidas noorte esmast nõustamist kooli keskkonnas täpsemalt korraldada.

2. EMPIIRILINE OSA

2.1. Uuringu metoodika

Töö empiirilises osas tehakse ülevaade uurimuse eesmärkidest, valimist ja millist uurimisprotseduuri töös kasutati. Samuti esitatakse uuringutulemuste analüüs järeldused ning tulemused. Empiirilises osas analüüsib töö autor enda töökogemuste ja töös ette tulnud juhtumiste põhjal noorte esmase nõustamise rakendamist ja selle eripärasid kooli keskkonnas.

Uuringu eesmärgiks on uurida noorte nõustamise aluseid ja selle rakendamise eripära Sillamäe Eesti Põhikoolis. Lisaks soovis autor koostada soovitusel noorte esmaseks nõustamiseks kooli keskkonnas.

Bakalaureuse töö eesmärgi täitmiseks polnud vaja kasutada arvulisi või statistilisi andmeid, vaid uurida autori töökogemust ning lähenemisi. Antud põhjusel valis autor uurimisstrateegiaks juhtumiuurimuse, kus uurimuse keskmes on juhtum oma loomulikus kontekstis ja terviklikkuses. Sellisel juhul ei keskenduta kategooriatele ja muutujatele. Juhtumi uurimus võib mõista ka, kui teatud sotsiaalse fenomeni uurimist ühe kindla üksuse kaudu (näiteks koolikiusamise uurimine ühes koolis). Täpsemalt kasutatakse töös kvalitatiivset juhtumiuurimust, mille eesmärk on õppida objekti tundma ning esitleda seda tema terviklikkuses ja ainulaadsuses. Seetõttu erineb juhtumiuurimus traditsioonilisest kvantitatiivsest ja kvalitatiivsest uurimusest, kus juhtumid jagatakse uurimiseks vastavatesse kategooriatesse. Selle meetodiga saab uurinda konkreetset tegevust konkreetsetes olukorras, aga ei saa uurida näiteks inimeste hoiakuid. Juhtumiuurimus võib põhineda osalusvaatlusel, biograafilisel uurimisel ning dokumentatsiooni tekstilisel analüüsil, mis on juhtumiga seotud. (Strömpl 2014)

Uuringu andmekogumise ja analüüsimeetodid

Kvalitatiivse juhtumiuurimuse üheks andmekogumismeetodiks on tekstid (Strömpl 2014), siis kogus autor andmeid oma igapäevase töö käigus, kuna see võimaldas paremini uurida noorte nõustamise eripärasid just kooli keskkonnas ja hinnata, kuidas autor on varasemalt rakendanud noorte nõustamisega seotud soovitusi ning kas need aitasid noorte esmast nõustamist koolis läbi viia. Antud lähenemise piiranguks on see, et autor on ise uuritavate juhtumitega seotud, sest analüüsib enda töökogemust. Seetõttu ei saa töö tulemusi seoses noorte esmase nõustamisega üldistada näiteks kõikidele koolidele.

Andmetena kasutas autor viimasel kolmel aastal oma töö käigus ette tulnud noorte nõustamise juhtumite kirjeldusi, mille kohta on viimasel kolmel aastal (2021-2023) pidanud päevikut. Kokku on juhtumeid päevikus fikseeritud 84, kuid töös tõi autor välja nendest 7 kõige olulisemat ning lisaks 2 eraldi näidet. Andmete analüüsiks kasutas autor temaatilist analüüsi, et avada päevikus kirjeldatud juhtumite sisu ja tähendust ning leida vastuseid uurimisküsimusele. Temaatilist analüüsi kasutatakse valdkondade ja teemade puhul, mida on varasemalt vähe uuritud või kui uuritava valdkonna kohta on vähe eelnevat teadmist (Kalmus jt 2015). Lähtuvalt uurimiseetikast kodeeriti kõik juhtumid (nt „väljavõte 1“, „väljavõte 2“, „näide 1“ jne) ja muudeti kõik töös kasutatud andmed anonüümseteks, et ei oleks võimalik tuvastada konkreetseid isikuid, ega seostada nendega kindlat juhtumit.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul ei ole valimi representatiivsus ja üldistatavust tavaliselt eesmärgiks. Kriteeriumideks, mille alusel valim moodustatakse võib olla näiteks teksti variatiivsus, tunnuste esinemine, mis uurijat huvitavad, uuritavate protsesside toimimise kriitilisus ja käepärasus (Kalmus jt. 2015). Mittetõenäosuslikes valimites ei pea valimisse sattumiseks olema uuritavatel objektidel võrdsed võimalused, kuid sellisel juhul ei saa ka üldistusi uuringu tulemuste põhjal teha. Antud töös kasutas autor mittetõenäosusliku sihipärast valmit, kus uurija ise valib uuritavad välja eesmärgiga lähtudes uurimiseesmärgist valida välja tüüpilised uurimuses osalejad (Rämmer 2014). Käesoleva töö sihipäraseks valimiks on autori igapäevatöös ette tulnud nõustamisjuhtumites osalenud Sillamäe Eesti Põhikooli noored.

Uurimuse läbiviimise kirjeldus

Oma tööülesannete raames autor peab vestlema ka õpilastega, kellele on rajaleidja poolt määratud vestlus sotsiaalpedagoogiga. Selliseid õpilasi oli 2022/2023 õppeaastal kokku kuus. Nad kõik õpivad Sillamäe Eesti põhikoolis ja käivad 2-9 klassis. Koolis noortega suheldes, pöörduvad nad autori poole erinevate teemadega, mis on sageli seotud näiteks õpetööga, karjääriplaneerimisega, tervisega, käitumisraskustega, kooliüritustega ja noorteinfoaga.

Vestluse põhiline eesmärk on tuvastada õpilase probleem, saada aru, kuidas õpilasel koolis läheb, kas tal on mingi mure või raskusi mõnes õppeaines, tihti küsib autor kuidas õpilased ise hindavad oma käitumist ja õppeedukust. Üsna sageli ütlevad õpilased, kellega autor vestleb, et neil on raskusi mõne õppeainega. Näiteks viimasel ajal on paljud õpilased rääkinud, et neil on raskusi inglise keelega. Raskusi valmistab ka see, kui õpetaja vahetub, sest uutel õpetajatel võivad olla teistsugused nõudmised ja töövõtted, millega õpilased ei ole harjunud.

Kõik sellised vestlused fikseerib autor endale päevikusse, kuhu paneb kirja vestluse käigus olulisema informatsiooni, et õpilase arengut jälgida, vajadusel tuletada meelde vestluse sisu või olulisi detaile järgmistel kohtumistel ning planeerida edasist tegevust. Juhul kui õpilane pöördub autori poole küsimusega, või vajab nõustamist, siis püüab autor teda alati toetada ja nõustada. Juhul kui autor hindab, et tal puudub selles küsimuses vastav kompetents, siis suunab õpilase (temaga eelnevalt selles kokku leppides ja tema nõusolekul) vastava spetsialisti juurde, kes saab teda selles küsimuses paremini aidata.

2.2. Uuringutulemuste analüüs

Noortega vesteldes on autor aru saanud, kui oluline on neid päriselt kuulata (Rämmer jt 2022). Väga tihti saavad probleemid koolis sellest alguse, et keegi ei kuula õpilasi või ei pane nende probleeme tähele. Autor püüab ise noori koguaeg tähelepaneliult kuulata ja märgata ka väiksemaid asju, mis neile muret teevad. Noored pöörduvad väga erinevate probleemidega autori poole ning siis peab olema võimeline hindama, kas selle lahendamiseks piisab esmasest nõustamisest või vajab see vastava spetsialisti kaasamist (näiteks sotsiaalpedagoogi). Autori eesmärgiks on alati noort toetada ja motiveerida ning tuua esile tema tugevamad küljed. Antud lähenemine annab noorele motivatsiooni ja näitab, et koolis on usaldusväärne isik, kelle poole ta võib alati pöörduda. Vestluste käigus arutatakse koos noorega tema olukorda, räägitakse mis võiks olla teisiti ja kuidas sobivat tulemust saavutada. Oluline on suunata ja toetada noori, et nad ise vaataksid oma probleemile teise nurga alt ning leiaksid enda jaoks sobiva lahenduse. (Koort, Pranno 2021) Juhul kui on mitu head lahendust, siis soovib autor võimalusel neid kõiki proovida. Sama strateegiat soovivad ka Knapp, Zeratsky ja Kowitz (2016) oma raamatus. Vestluste läbiviimiseks kasutas autor erinevaid kohti, nagu näiteks kooli koridori või hoovi, et luua noorte jaoks mitteformaalset ja vaba õhkkonda. Koolis on ka teisi tugispetsialiste, kelle juures noored käivad ja kus vestlused toimuvad tavaliselt ainult kabinetis. Autori hinnangul tekitab see pinget ja noorel on nii raskem ennast avada. Seega üritab ta leida viise, mis aitaks noorel ennast vabamalt tunda. Teatud delikaatse sisuga vestluste pidamiseks on kindlasti oluline ka privaatsema kabineti kasutamine, aga seda ainult siis, kui teisi võimalusi ei ole.

Noorte esmane nõustamine koolis

Alates kevadest 2021 töötab autor Sillamäe Eesti Põhikoolis nii noorsootöötajana (huvijuhina) kui ka sotsiaalpedagoogina. Huvijuhina on autori peamiseks ülesandeks kooliürituste organiseerimine, koostöö õpilasesindusega ja noorte kaasamine kooliellu. Igapäevaselt pöörduvad noored tema poole küsimustega, mille lahendamiseks piisab esmasest nõustamisest. Esmane nõustamine tähendab noorsootöötaja ja noore vahelist vestlust, mille eesmärgiks on kaardistada noore probleeme, vajadusi ning küsimusi. On tõestatud, et ka lühikesed nõustavad vestlused ning ühekordsed kohtumised võivad nõustatavale oluliseks toeks olla (McLeod 2007). Noorte nõustamisprotsess ei pea autori

hinnangul olema pikk. Hea kui protsess kestab maksimaalselt 45 minutit, siis ei ole see liiga väsitav. Muidugi oleneb nõustamise kestvus ka noorest ja probleemi ulatusest. Kui noorega toimub esmane kontakti loomine, siis kulub nõustamiseks aega rohkem kui 25 minutit. Oluline on anda noorele tagasisidet ning vajadusel kaasata ka teisi erispetsialiste, või noort edasi suunata. (Valge 2013) Esmase nõustamise käigus on autori eesmärk välja selgitada probleem, millega noor tema poole pöördub. Juhul kui probleem on väga tõsine ja vajab mõne teise erialaspetsialisti kaasamist, siis suunab autor noore vastava spetsialisti juurde. Sellega ka esmane nõustamine kooli noorsootöö kontekstis piirdub. Juhul kui tegemist on sotsiaalse probleemiga (näiteks käitumisprobleemid, erivajaduste ja terviseprobleemidega toimetulek, kiusamine, kui noor puudub koolist jne), siis tegutseb autor juba sotsiaalpedagoogi rollist lähtuvalt (Rajaleidja veebileheküljel).

Näide 1.

Väga sagedalt pöörduvad noored huvijuhi poole lihtsalt info saamiseks. Seda liiki küsimused kuuluvad noorteinfo alla ja on tavaliselt seotud näiteks kooli ürituse, suvelaagrite, kooli reise ning teiste koolieluga seotud küsimustega. Igapäevaselt suhtlen suure hulga noortega ja meie vahel toimub pidev infovahetus. Kooli üritustega seotud infovahetus toimub peamiselt õpilasesindusega, kellega koos neid üritusi korraldame. Noored alati küsivad, mis koolis toimuma hakkab, pakuvad ideid, mida võiks teha ning jagavad infot edasi klassikaaslaste ja teiste koolis õpivate noorte vahel. Vahetundides suhtlen tihti ka teiste noortega, kes samuti ideid jagavad, et mida võiks koolis teha ja mis üritused neid huvitavad. Seda infot jagan ka õpilasesindusega ning suunan neid võimalusel sellega arvestama. Iga noor võib minu juurde pöörduda erinevate küsimustega, mis on seotud kooli huvitegevuse või koolielus osalemisega. Alati pakun noortele võimalusi, mida nemad ise võiksid koolis teha ja mis võimalused neil osalemiseks on.

Näide 2.

Teine suurem teema millega noored huvijuhi poole pöörduvad on seotud karjääriplaneerimisega. Kuna tegemist on põhikooliga, siis küsimustega, mis on seotud edasiõppimise või ka töötamisega pöörduvad minu poole tavaliselt koolis õpivad 14-15. aastased (nõ põhikooli lõpuklasside) noored. Väga tihti kuulen küsimust, et ei tea kuhu peale põhikooli lõpetamist võiks edasi õppima minna. Püüan välja vestluse käigus välja selgitada, millised erialad noort huvitavad, millistes õppeainetes ta tugev on, või vastupidi, kus sooviks ennast täiendada ja suunan noort vastavalt sellele. Selgitan ka seda, et kust

leida infot edasiõppimisvõimaluste või töö kohta, vajadusel aitan neil seda ka otsida ja jagan teavet vastavatest üritustest (näiteks infopäevad, messid, vastavad infoportaalid). Jagan alati ka kogemusi ja toon enda elust näiteid. Kuid noor peab ise otsustama, mis talle piisavalt huvi pakub ja milliseid valikuid ta soovib teha.

Sotsiaalpedagoogine nõustamine koolis

Üks nõustamise liike koolis on sotsiaalpedagoogiline nõustamine (Žuravljova 2009). Minu peamiseks ülesandeks sotsiaalpedagoogina Sillamäe Eesti Põhikoolis on õpilaste konfliktide ning õppetööga seotud probleemide lahendamine. Sotsiaalpedagoogina tihti kasutan noorte nõustamise oskust ning kombineerin enda töös nii noorsootöötaja kui ka sotsiaalpedagoogi rolli. Koolis õpivad ka noored, kellele sotsiaalpedagoogiline nõustamine on Rajaleidja poolt määratud. Antud noorte grupiga peame vestluseid 1-2 korda nädalas. Õpilaste vahel tekkivad konfliktid nii vahetunnis kui ka tundide ajal. On juhtumeid kui õpetaja saadab õpilase tunnist välja. Põhjuseks on tihti see, et õpilane keeldub tunni ajal ülesandeid täitmast või segab tundi. Sel juhul saadavad õpetajad õpilase minu juurde. Seda juhtub harva, kuid autor on need juhtumid päevikus fikseerinud.

Väljavõte 1.

Õpilase sõnul läheb tal koolis muidu hästi, kuid esineb probleeme klassikaaslastega. Näiteks „klassikaaslane peitis ära minu jalanõud ja pani garderoobis tühja krõpsupakki minu kappi.“ Õpilane tunnistab, et ta ei julgenud sellest klassijuhatajale rääkida, kuna kartis tema reaktsiooni ja seda, et ta saab riielda. Õpilase sõnul püüab ta konflikte klassikaaslastega edaspidi vältida. Õpilane tuli ise minuga antud probleemi samal päeval jagama.

Probleemi lahenduseks arutati koos õpilasega mitu erinevat võimalust, nagu klassikaaslastega sellest rääkimine, et kellegi asju ei tohi võtta ilma tema loata. Kui sama olukord kordub, siis pöörduda lähima õpetaja või oma klassijuhataja poole. Õpilane ise pakkus välja, et talle sobib pöörduda lähima õpetaja juurde ja vajaduse korral klassijuhata poole.

Väljavõte 2.

Õpilasel tekkis muusika tunnis klassikaaslastega konflikt. Iga muusika tunni alguses palub õpetaja, et õpilased paneksid laulmise ajaks pinalid õpetaja lauale, et nad ei segaks

õpilasi. Kuid mõned õpilased ei teinud seda, vaid peitsid oma pinalid ära. Klassikaaslaste sellise käitumise pärast küsis üks õpilane, et miks tema peab oma pinali õpetaja lauale panema, kui teised seda ei tee ja sellest tekkis konflikt. Lisaks hakkas teada sellepärast norima ka klassiõde, kellega ta koos selles tunnis istub. Sellepeale õpilane vihastas ja lõi tüdrukut.

Vestluse käigus arutati õpilasega seda juhtumit ja koos jõuti selleni, et õpilane mõistis millest probleem tekkis, ning õpilasega lepitati kokku kuidas probleemi lahendada. Probleemi lahendamisviisiks oli sarnase olukorra juhul mitte lähtuda teiste õpilaste käitumisest, vaid lähtuda tunni reeglitest. Õpilane pakkus ka klassi õde eest vabandada. Vestluse keskel oleme lühidalt olulisi asju kokku võtnud ning oleme arutanud, mis oli antud juhtumist õpitud ja mida saime järeldada. Pärast juhtumi lahendust juhtisin vestluse hoopis õpilase tegevustele ning selgus, et ta on huvitatud arvutimängudest ja nendes ka väga osav. Selleks, et mõjutada õpilase käitumist läbi positiivse kogemuse, lõpetasime vestluse hoopis arvutimängude üle arutades ja õpilane rääkis huvitavatest lugudest, mis tal nendega seoses on olnud.

Väljavõte 3.

Probleemiks klassis oli ühe poisi tüli tüdrukutega. Kuna õpilane oli teistest klassiõdedest lühemat kasvu ja hoidis neist eemale, siis klassiõded kiusasid teda. Õpilane püüdis neile samaga vastata, ehk kiusas vastu. Probleem jõudis minuni kui taheti vanemad kooli kutsuda, et seda probleemi arutada, kuid klassijuhataja palus viimase võimalusena minul õpilastega vestelda, et vanemaid kooli mitte kutsuda. Alguses kutsusin õpilasi ühekaupa enda kabinetis vestlema. Sain teada, et antud konflikt oli kestnud juba alates neljandast klassist. Keegi ei olnud varem selle probleemiga tegelenud ja kõik tuli välja alles, siis kui mina ise hakkasin õpilastega vestlema. Oleme kohtunud õpilastega veel kaks korda selle nädala jooksul ja igapähega oli viidud läbi nõustamine. Iga õpilane pakkus nõustamise käigus ise välja lahenduse, mis talle kõige rohkem sobiks. Kõik õpilased tunnistasid, et nad on sellest olukorrast juba ise väsinud ja lubasid, et püüavad edaspidi kiusamist vältida.

Koos õpilastega jõuti kokkuleppele, et kui olukord kordub, siis nad pöörduvad minu juurde uuesti või klassijuhataja poole. Poole aasta jooksul oli olukord rahulik, kuid üks väike konflikt siiski toimus. Üldiselt pidasid õpilased minuga seadud kokkuleppes kinni ja siis kui olukord kordus läksid nad klassijuhataja juurde, kes pöördus uuesti minu poole. Viimase juhtumi puhul oli kõik palju lihtsam. Õpilastel tekkis arusaamatus, mille me

kiiresti koos saime lahendatud vahetunnis vesteldes. Edaspidi saavad selle klassi õpilased omavahel väga sõbralikult läbi. Nad osalevad aktiivselt klassivälises töös ja mina üritan neid koolinoorsootöösse kaasata. Näiteks aitasid selle klassi õpilased ette valmistada kadripäeva ja mardipäeva üritusi esimesele kooliastmele. Oleme koostanud koos ürituste läbiviimiseks mängulised stsenaariumid ja käisime klassist klassi neid algklasside õpilastele läbi viimas ja nendega mängimas ning külastasid eesti lasteaeda. Minu eesmärk oli arendada õpilastes meeskonnatööoskusi ja luua ühiste tegevuste kaudu sõbralik klassi õhkkond ning kaasata neid aktiivselt koolielu korraldamisega teatud tegevustesse. Need eesmärgid said minu ja õpilaste vahel ühiselt täidetud.

Väljavõte 4.

Õpilane väidab, et tal esineb raskusi eesti keele, kirjanduse ja inglise keelega. Kirjanduses esinevad probleemid tekstist arusaamisega ja raamatute lugemisega. Inglise keele tunnis on raske aru saada õpetajast, kuna ta ei seleta vene keeles. Õpilane leiab, et inglise keele tunni kontrolltööd on rasked mitte ainult tema jaoks, vaid kogu klassi jaoks. Ise tegutseb tunnis järgmiselt – kui tunni teema on arusaadav, siis teeb kaasa, kui tunni teema jääb arusaamatuks, siis joonistab või tegeleb kõrvaliste asjadega. Lisaks ütleb „kui ma tahan õpetaja käest midagi küsida, õpetaja ignoreerib mind.“ Tunnistab, et matemaatikaga hakkas paremini minema kui varem.

Arutades antud õpiraskusi, olen täpsustanud, kas õpilane oli käinud inglise keele õpetaja konsultatsioonides. Vastuseks sai „konsultatsioone ei ole külastanud ühtegi korda.“ Olen soovitanud õpilasel alustada konsultatsioonide külastamisest, kuna klass on suur ja võimalik, et õpetaja ei jõua tunnis kõigiga individuaalselt tegeleda. Õpilane oli minu pakkumisega nõus, ning kahe nädala pärast selgus, et konsultatsioonide külastamisest oli kasu ning õpilane sai oma hinded parandatud.

Väljavõte 5.

Õpilane tunnustab, et koolis ei meeldi ja koguaeg tahab minna koju. Tahab õpida vene koolis, kuna eesti keelest aru ei saa, kuid kardab emaga sel teemal rääkida, kuna ema võib hakata riidlema. Eesti keele õpimisest väsib kiiresti ära ning ei taha seda õppida. Matemaatikaga on ka probleeme, kuna ei viitsi seda teha, kuid see tuleb tal hästi välja. Lemmik tegevus koolis on joonistamine.

Lähtudes õpilase huvidest olen pööranud tähelepanu tema tugevusele, ehk - joonistamisele. Kuna õpilane väitis, et talle meeldib joonistada, olen talle pakkunud vahetunnis joonistamise, mis teda rahustaks ja annaks võimaluse uueks tunniks taastuda. Õpilane võttis pakkumise vastu ning kaasas ka oma sõbra, kes temaga koos vahetunnis joonistama hakkas. Selle tagasiside sain meie järgmisel vestlusel.

Väljavõte 6.

Õpilane tunnistab, et paljud probleemid koolis tulenevad tema perest. Puudub motivatsioon käia koolis, põhjuseks on lapsepõlvest kujunenud vanemate halb suhtumine. Isa jättis pere maha, kui ta oli 3.aastane, ema on joodik, koguaeg lööb teda ning ajab kodust ära, lisaks räägib õpilasega koguaeg halvasti. Õpilane on kirjutanud politseisse ema peale avalduse, kuid sellest ei olnud eriti kasu. Hommikuti ärkab üles ja nutab, ei taha kooli minna ning magab edasi. 4.a tagasi suri tema vanaema, kes kaitses teda ema eest. Isaga aeg-ajalt suhtleb. Õppeainetest on lemmik bioloogia. Bioloogias võitis 2 olümpiaadi. Hetkel on probleemid hinnetega, kuid püüab selle nädala jooksul neid parandada.

Vestluse käigus olen toetanud õpilast ja peegeldanud tema tundeid, kasutades vastavat nõustamistehnikat (Žuravljova 2009). Eesmärgiks oli ka õpilasele näidata, et ta ei ole oma probleemidega üksi ning, et ta on võimeline oma raskustega hakkama saama. Pöörasin õpilase tähelepanu ka tema tugevustele (saavutused bioloogias). Lisaks rõhutasin ka seda, et oskas tegelikult oma aega väga hästi ise planeerida ning sellel oli mõju ka hinnete parandamisel.

Väljavõte 7.

Õpilane hakkas külastama kooli tihedamalt kui varem, kuid tal on raske ennast kooliks hommikuti valmis sättida. Õpilane ärkab ja nutab voodis ja tal on diagnoositud depressioon. Õpilane tunnistab, et ta teab lahendust, kuidas depressiooni maandada, kuid depressiooni episoodide ajal ta ei taha midagi teha. Õpilane oli väga avatud vestluse ajal.

Õpilane oli ennast väljarääkinud ära ja oli näha, et ta vajab seda, kuna ta ei suhtle peaaegu kellegagi. Õpilane tunnistab, et ta hakkas koolis palju rohkem käima, kuna tema jaoks on oluline kool lõpetada. See seatigi vestluse tulemusel eesmärgiks ning õpilane püüab ennast nüüd igal hommikul ärgates kooliks valmis panna. Isegi kui tal on seda raske teha, saab ta vaatamata raskustele sellega enamasti nüüd hakkama.

Analüüsidest uuringu tulemusi järeldeb autor, et koolikeskkonnas on noorte jaoks olulisemad teemad, millega nad ka nõu saamiseks huvijuhi või sotsiaalpedagoogi poole pöörduvad seotud noorteinfo, kooliürituste, karjääriplaneerimise, õppetöö, käitumisraskuste ja tervisega. Noored pöörduvad autori poole sageli just küsimustega, mis on nende teemadega seotud. Juhul kui autor tunneb, et ei ole antud küsimusele vastamiseks kompetentne, siis suunab ta noore vastava õpetaja või spetsialisti juurde. Autori hinnangul pöörduvad noored tema juurde rohkem kui noorsootöötaja, mitte kui sotsiaalpedagoogi juurde, sest nad ei tee alati vahet, millises rollis autor on ja tunnevad ennast siis vabamalt. Nii saab autor esmase nõustamise läbiviimiseks kasutada noortega mitteformaalset suhtlemist. Kui noorel on probleem, siis on võimalus temaga omavahel rahulikult vestelda. Noored julgevad autori poole pöörduda, sest nad usaldavad teda ning tal on nendega hea kontakt.

Autor on välja toonud juhtumid töö päeviku väljavõtetenä, enda töö kogemusest, mis on seotud noorte aktuaalsemate teemadega kooli keskkonnas. Mõnede küsimuste puhul viiakse läbi täiulik nõustamisprotsess, aga tavaliselt toimub lihtsalt kiire info- ja kogemuse vahetus. Sageli toimuvad ka vestlused nende noortega, kellele on Rajaleidja poolt määratud sotsiaalpedagoogi juures käimine. Vestluse eesmärgiks on tuvastada õpilase probleem, saada aru, kuidas õpilasel on koolis läinud, kas tal on mingi mure või raskusi mõnes õppeaines. Autor küsib tavaliselt noorelt, kuidas nad ise hindavad oma käitumist ja õppeedukust. Noortel esineb koolis tihti kas käitumis-, suhtlemis- või õpetööga kaasnevaid probleeme ja raskusi. Selleks, et kõige olulisemat informatsiooni meele pidada, kasutab autor päevikut, kuhu fikseerib vestluste sisu. Tihti noored räägivad oma probleemidest ise, kuid on olnud olukordi, kus keegi on kinnine ja ei julge oma probleeme jagada. Sellisel juhul püüab autor noort rahustada ja selgitada, et mida nõustamine tähendab – et see on suunatud probleemi tuvastamiseks, mitmest küljest vaatlemiseks ning noorele sobivatele lahenduste leidmiseks (Žuravljova 2009). Oli olukordi, kus autor pidi eraldi nõustamist läbi viima terve klassiga. Enda töö juures leiab autor, et noorte nõustamise puhul on väga oluline noori päriselt kuulata ning enamus probleeme saabki sellest alguse, et neid ei kuulata. Autor püüab noori alati kuulata, kuna mõni kord noored vajavad, et nad saaksid ennast kellelegi avada ja lihtsalt rääkida. Lisaks püüab autor nõustamise käigus välja selgitada noore tugevamad küljed, et probleemide lahendused saaksid toetuda noorte tugevustele.. Autor püüab vestlusi korraldada mitteformaalses keskkonnas, näiteks kooli sisehoovis, koridoris või ka õues kooli juures noorega jalutades. See on oluline, kuna

noored vajavad mitteformaalset keskkonda ja see aitab neil ennast avada ning maandab pinget. Positiivseks tulemuseks on see, kui noor saab aru, et tal on probleem ja mis on selle põhjused, pakub ise lahenduse välja ning tuleb hiljem saavutatud tulemusi või tagasisidet jagama. Autori töös tuleb tihti ette juhtumeid, mis on seotud kiusamisega. Selliste juhtumite puhul kasutab autor tihti ka noorte nõustamist, ning annab alati noortele võimaluse ise lahendusi leida. Nõustamine on aktiivne protsess, kus nõustaja aitab tuvastada probleemi, vaadelda seda erinevatest tahkudest ja leida sellele lahenduse. (Koort, Pranno 2021)

2.3. Uuringu tulemused ja järeldused

Autori töökogemuse analüüs näitas, et noorte jaoks on kooli keskkonnas olulised teemad, mis on seotud noorteinfo, kooliürituste, karjääriplaneerimise, õppetöö, käitumisraskuste ja terviseega, sest paljud noored pöörduvad huvijuhi poole nõu saamiseks just nende teemadega seotud küsimustega. Lisaks esmasele nõustamisele viib autor läbi vestlusi, kus käivad noored, kes õpivad 2-9. klassis ja kellele on Rajaleidja poolt määratud sotsiaalpedagoogiline nõustamine.

Esimene uurimisküsimus „Kuidas noorte nõustamist kooli keskkonnas rakendada?“

sai vastuse nii töö teoreetilises kui ka empiirilises osas. Nõustamine on aktiivne protsess, kus nõustaja aitab tuvastada probleemi, vaadelda seda erinevatest tahkudest ja leida sellele lahendus (Koort, Pranno 2021). Noorte nõustamise eesmärgiks on vaatenurga muutus, mis võimaldab nõustamise protsessi kaudu probleemi lahenduseni jõuda (Žuravljova 2009). Oluline on, et noored tunneksid kooli noorsootöötajat. Nõustamise olulistemaks printsiipideks on näiteks, et iga klient on väärtus, aga lisaks tuleb arvestada ka kliendi väärtuste ja sotsiaalsete normide, nõu andmise keelu, konfidentsiaalsuse, distantsi ja koostööga (Haamer jt 2010). Kooli noorsootöötaja peab arvestama sellega, et iga noor kooli keskkonnas on väärtus. Nõustaja peab noorele näitama oma abivalmidust ja pakkuma vajadusel nõustamisabi.

Töö empiirilisest osast on selgunud, et nõustamisabi pakkumisel nõustaja peab meeles pidama, et nõustamisprotsessi käigus oluline on säilitada konfidentsiaalsust, arvestada noore väärtustega ning tegema noorega koostööd. Noorsootöötaja on see isik, kes saab vastavalt noore vajadusele luua mitteformaalse suhtlemiskeskonna ning vastavalt noore vajadusele korraldama nõustamisprotsessi kooli võimaluste piires. Noored, kes külastavad kooli teisi tugispetsialiste on harjunud, et vestlused toimuvad formaalses keskkonnas, sh spetsialisti kabinetis või klassis, mis võib noores pinget tekitada. Noorte nõustamisprotsessi korraldamisel kasutas autor olulisi oskusi, nagu oskus kuulata, toetada, peegeldada, motiveerida ning tuua esile noore tugevamad küljed.

Teine uurimisküsimus „Millised on noorte nõustamise eripärad koolis?“

sai vastuse töö empiirilises osas. Esimeseks eripäraks on see, et kui noored pöörduvad autori poole nõustamiseks, peab autor esmase nõustamise käigus tuvastama, millise probleemiga on tegemist. Juhul kui probleem on tõsine, tuleb autoril nõustamisprotsessi korraldada sotsiaalpedagoogi rollis. Teiseks eripäraks on see, et noorte jaoks on kooli keskkonnas

olulised teemad, mis on seotud noorteinfo, kooliürituste, karjääriplaneerimise, õppetöö, käitumisraskuste ja tervisega. Kolmas eripära on seotud sellega, et juhul kui noorsootöötajal puudub kompetents mõne noore spetsiifilise küsimuse või probleemi lahendamiseks, siis peab ta oskama noort suunata vastava spetsialisti juurde. Autori poolt valitud sotsiaalpedagoogiliste nõustamiste juhtumite kirjeldused olid seotud õpiraskustega, käitumisraskustega ja sotsiaalsete probleemidega ning eraldi olid väljatoodud kooli noorsootöö raames kasutatud noorte esmase nõustamise näited, mis olid seotud noorteinfo ja karjääriplaneerimisega.

Autori töökogemuse kirjeldusest võib järeldada, et autor peab tähtsaks nõustamisprotsessi korraldamisel noori päriselt kuulata, kuna autori hinnangul on enamus probleeme, mis noortel kooli keskkonnas tekkivad, seotud sellega, et nad tahavad olla ära kuulatud. Autor leiab, et sageli vajab noor, et ta saaks ennast kellelegi avada ja lihtsalt oleks keegi, kes teda kuulaks. Lisaks sellele püüab autor nõustamise käigus välja selgitada noore tugevused, et noort nende kaudu toetada ja suurendada tema enesekindlust.

Autori toodud juhtumitest võib järeldada, et noorte nõustaja peab tegema noorega koostööd, et leida probleemile efektiivne lahendus. Lisaks peab autor ka oluliseks luua noortega kokkulepped ning läbirääkida käitumisviisi juhul, kui kokkuleppeid rikutakse. Noorte nõustaja peab alati kuulama noort ning andma talle võimalus ise otsustada, milline lahendus talle rohkem sobib. Üks koolikeskkonna suurimaid probleeme on see, et noored ei julge mingil põhjusel enda probleemiga pöörduda klassijuhataja või kooli tugispetsialistide poole. Nõustamise käigus soovib autor noortel ohuolukorras pöörduda kooli töötajate (õpetajate) ja tugiisikute poole.

Soovitused noorte nõustamise läbiviimisel

Lõputöö tulemuste põhjal, teeb autor soovitusi, mis põhinevad Sillamäe Eesti Põhikooli näitel. Neid soovitusi võivad kasutada teiste koolide noorsootöötajad enda töös. Soovitused on koostatud autori töökogemuse analüüsi põhjal. Noorte nõustamisprotsessi läbiviimiseks kasutab autor kaheksat reeglit, mis aitavad saavutada nõustamisprotsessis positiivseid tulemusi. Peamisteks reegliteks on turvalise keskkonna valimine, usaldusliku kontakti loomine, aktiivne kuulamine, küsimuste küsimine, tugevatele külgedele rõhutamine, positiivsus ja huumorimeelsus, mõtekas ajakakasutus ning ausus. (Žuravljova 2009)

1. Vali nõustamiseks turvaline keskkond, et noor tunneks ennast vabalt ja saaks ennast avada.
2. Loo usalduslik kontakt noorega - juhul kui kohtud esimest korda konkreetse noorega, tuleks teil nõustamise alguses omavahel tuttavaks saada.
3. Kuula aktiivselt - noor vajab, et keegi päriselt kuulaks teda.
4. Küsi küsimusi - see aitab välja selgitada noore mõtted ja tunded.
5. Rõhuta noore tugevaid külgi - kui oled märganud midagi, mida noor teeb hästi, siis toeta noort sellega. Ütle talle, milles ta on hea ja mis tal kõige paremini välja tuleb.
6. Ole positiivne ning vajadusel kasuta huumorimeelt - see aitab noorel ennast mugavamalt tunda ning lõdvestuda.
7. Nõustamis protsess ei pea olema pikk, et ta ei oleks liiga väsitav. Keskmise nõustamise kestvus võiks olla umbes 45 minutit.
8. Ole noorega aus - kõik tahavad, et nendega ollakse ausad, aga noored eriti.

Antud soovitude järgimine aitab autoril, nõustamisprotsessi läbiviimisel koolis, saavutada noorte nõustamisel positiivseid tulemusi. Positiivne tulemus on autori jaoks see, kui noor pakub ise lahendusi välja ning otsib võimalusi nende lahenduste rakendamiseks ning reflekteerib enda saavutatud tulemusi.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö teemaks valis autor „Noorte nõustamise alused ja rakendamine Sillamäe Eesti Põhikoolis, kuna noorte nõustamise järgi on koolis suur vajadus ja selle rakendamist kooli keskkonnas on seni vähe uuritud. Lisaks töötab autor Sillamäe Eesti Põhikoolis huvijuhina ja sotsiaalpedagoogina ning noorte nõustamine on üks tema tööülesannetest.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida noorte nõustamise aluseid ja selle rakendamise eripära kooli keskkonnas. Lisaks sellele koostas autor soovitusi noorte esmase nõustamise korraldamiseks kooli keskkonnas.

Bakalaureusetöö koosnes kahest osast. Esimene osa on teoreetiline, kus antakse ülevaade nõustamise teoreetilistest alustest, nõustamisteenuste kujunemisest Eestis ning noorte nõustamisest koolis. Ülevaatest selgus, et koolides keskendutakse tavaliselt õpi-, karjääri- ja psühholoogilisele nõustamisele ning noorte esmase nõustamise kohta leidub vähe erialast kirjandust ja puuduvad juhised, kuidas seda keskkonnas täpsemalt korraldada.

Töö teine osa on empiiriline, kus on väljatoodud uuringu metoodika, esitatakse uuringu tulemuste analüüs ning järeldused. Uurimisstrateegiaks valiti kvalitatiivne juhtumiuurimus ja andmete analüüsimiseks kasutati temaatilist analüüsi. Töö empiirilisest osast selgus, kuidas on võimalik noorte nõustamist kooli keskkonnas rakendada ning mis on selle eripärad. Lisaks koostati bakalaureusetöö kirjutamise käigus soovitusel noorte esmase nõustamise läbiviimiseks.

Bakalaureuse töö eesmärk sai täidetud ning töö uurimisküsimused leidsid vastused.

Kasutatud kirjandus

Dibou, T.; Rannala, I.-E.; Sildnik, H.; Pranno, K.; Ilustrumm-Press, T.; Jüristo, K. (2020). Noorteinfo käsiraamat. Tallinn. (lk 33, 78, 80). https://www.teeviit.ee/noorteinfo/wp-content/uploads/2023/01/Noorteinfo_PDF.pdf (viimati vaadatud 22.04.2023)

Eesti Noorsootöö keskus (2019). Noorsootöö: eduka Eesti arengu võti. Tallinn (16). <https://www.digar.ee/viewer/et/nlibdigar:387670/332977/page/16> (viimati vaadatud oktoobris 2022)

Eesti Noorsootöö Keskuse veebileht. Seadused ja õigusaktid. Noortepoliitika. (viimati vaadatud oktoober 2022)

EY. (2016). Noorteinfo teenuse kättesaadavuse ja kasutajamugavuse tõstmise analüüs. (lk 31) ey_htm_noorteinfo_aruanne_12.10.16.pdf (viimati vaadatud juunis 2022).

Haamer, N., Jakobson, A., Karton, I., Kadajas, T., Neare, V., Tropp, K. (2010) Nõustamise alused Abimaterjal õppenõustamiskeskustele. Tartu, 8-11 https://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/Noustamise_alused.pdf (viimati vaadatud märtsis 2023)

Haridusministeerium (2001). Eesti noorsootöö arengukava aastaks 2001-2004. https://vana.hm.ee/sites/default/files/eesti_noorsootoo_arengukava_aastaks_2001-20041.pdf (viimati vaadatud oktoober 2022)

Haridus- ja Teadusministeerium (2005). Noorsootöö strateegia 2006-2013. (viimati vaadatud oktoobris 2022)

Haridus – ja Teadusministeerium (2006). Noorsootöö strateegia 2006–2013. https://vana.hm.ee/sites/default/files/noorsootoo_strateegia_0.pdf (viimati vaadatud oktoobris 2022)

Haridus- ja teadusministeerium (2010). Noorsootöö strateegia 2006- 2013 eesmärkide ja rakendusplaani täitmise 2008. aasta aruanne. (viimati vaadatud novembris 2022)

Haridus- ja Teadusministeerium (2010). Noorsootöö strateegia 2006- 2013 eesmärkide ja rakendusplaani täitmise 2009. aasta aruanne. (viimati vaadatud novembris 2022)

Haridus- ja Teadusministeerium (2012). Noorsootöö strateegia 2006- 2013 eesmärkide ja rakendusplaani täitmise 2011. aasta aruanne. (viimati vaadatud novembris 2022)

Haridus- ja Teadusministeerium (2013). Noorsootöö strateegia 2006- 2013 eesmärkide ja rakendusplaani täitmise 2012. aasta aruanne. (viimati vaadatud novembris 2022)

Haridus- ja teadusministeerium (2013). Noorsootöö õpik. Tallinn: 213, 228
https://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2020/09/Noorsootoo_opik_veebi_uusver1.pdf (viimati vaadatud märtsis 2023)

Haridus- ja Teadusministeerium (2014) Noorsootöö strateegia 2006- 2013 eesmärkide ja rakendusplaani täitmise 2013. aasta aruanne. (viimati vaadatud novembris 2022)

Haridus- ja Teadusministeerium. (2020). Noorteinfo mõistete kogu. Noorteinfo käsiraamat. Veebilehekülg https://harno.ee/sites/default/files/documents/2021-03/Noorteinfo-m%C3%B5istete-kogu_0.pdf (viimati vaadatud 13.05.2023)

Haridus- ja Teadusministeerium (2021). Noortevaldkonna arengukava 2021-2035. (viimati vaadatud novembris 2022)

Jalak K., Kõiv K. (2009). Nõu andjast nõustajaks. Käsiraamat põllumajandusnõustajatele. EV Põllumajandusministeerium. (viimati vaadatud 02.05.2023)

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (viimati vaadatud 12.05.2023)

Knapp, J.; Zeratsky, J. & Kowitz, B. (2016). Sprint: How to Solve Big Problems and Test New Ideas in Just Five Days.

Koort K, Pranno K. (2021). Riikliku noorteinfo süsteemi arendamine. (vaadatud juunis 2022).

McLeod J. (2007). Nõustamisoskus. Käsiraamat. Väike Vanker: 27, 36, 39, 81, 94-97, 121, 131-134.

Rajaleidja veebilehekülg. Rajaleidja võrgustik. Haridus- ja Noorteamet. <https://rajaleidja.ee> (vaadatud oktoober 2022)

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/valimid> (viimati vaadatud 12.05.2023)

Rämmer, A.; Kivimäe, A.; Žuravljova, M.; Kõtsi, K. (2022). Noortekeskne lähenemine ja selle rakendamise mudel N-TELG. Riigikogu Toimetised, 40, 131–144. (viimati vaadatud 05.05.2023)

Strömpl, J. (2014). Juhtumiuurimus. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <https://samm.ut.ee/juhtumiuurimus> (viimati vaadatud 12.05.2023)

Žuravljova, M. (2009). Nõustamise alused. Tartu Ülikooli Narva kolledž. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14179/noustamise_alused_materjalid.pdf?fbclid=IwAR2VrLGKjKAapfnxENNDcO-1h9v3drK7Pjg0bFyBMofxGdInd6nFVxJcp_g (vaadatud septembris 2022).

Tall, K. (2015). Nõustamise alused veebipõhisele nõustamisele. Värnik, A., Sisask, M. (toimet.). Tartu, 17-29 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Norra_toetused/Rahvatervise_programm/vpn_juhend_appsterv_17072015.pdf (viimati vaadatud 13.05.2023)

Valge, M., Reitav, U. (2013). Noorsootöö koolis. Noorsootöö õpik. (lk 213). Tallinn: Sihtasutuse Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo. https://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2020/09/Noorsootoo_opik_veebi_uusver1.pdf (viimati vaadatud 12.05.2023)